

PARTIZANSKI TISK NA ŠKOFJELOŠKEM (Ob razstavi)

V dneh od 24. aprila do 13. maja 1981 je bila v Loškem muzeju v Škofji Loki razstava Partizanski tisk na Škofjeloškem. Posvečena je bila 40-letnici ustanovitve OF in vstaji slovenskega naroda. Ob otvoritvi in zlasti med prvomajskimi prazniki je bilo mnogo obiskovalcev. Organizirani obiski osnovnih šol kažejo, da se tudi šole vedno bolj zavedajo, kako pomembno je tovrstno izobraževanje v učenem in vzgojnem procesu.

Dokumentiranje medvojnih tehnik in tiskarn je razmeroma zamudno delo, čeprav so tiskarji morali voditi pisano evidenco o opravljenem delu. Večkrat, posebno za manjše stvari, pa le ne najdemo podatkov, zlasti ker se vsi arhivi niso ohranili, vendar pa je na Škofjeloškem sorazmerno veliko gradiva o tisku. Pri razvozlanju podatkov, kdaj je bilo kaj tiskanega, si danes lahko pomagamo z že objavljeno literaturo o partizanskem tisku na raznih mestih, z arhivi, z razgovori z nekdanjimi partizani — tiskarji, ustvarjalci tega tiska. Redko se sodobna poročila tiskarjev (arhivi) v datumu ne ujemajo z datumi na tiskih samih.

O partizanskih tehnikah in tiskarnah na Slovenskem je bilo nekaj napisanega že med samo vojno. Po vojni pa je bilo o tiskarstvu na Škofjeloškem več napisanega v Loških razgledih. Tako je v tretji številki pisal prvi organizator tehnik na našem področju Niko Kavčič: Škofjeloško področje — zibelka partizanskega tiska. Ciklostilne tehnike je obdelal nekako do kapitulacije Italije (september 1943) Emil Cesar v 7. in 9. številki Loških razgledov. Isti avtor je v podrobnostih obdelal izdajo Prešernove Zdravljice decembra 1944 v tiskarni TRILOF v Davči enega najlepših primerkov partizanskega tiska sploh. Podrobneje so obdelane naše tiskarne v tretjem delu knjige Partizanske tiskarne v Sloveniji, ki jih je obdelal Jože Krall.

Tisk s Škofjeloškega ni bil prvič predstavljen. Že med vojno, in sicer zadnje dni februarja 1944. leta je bila v Cerk-

nem razstava partizanskega tiska s tega območja. Temeljito pa je partizanski tisk na Gorenjskem pred leti predstavila Ana Benedetič, tedaj kustodinja Gorenjskega muzeja. Tedaj so izdali tudi kvaliteten katalog.

Na kratko bi radi še opozorili na važnejše premike v tiskarstvu na Škofjeloškem: Prve primere obveščanja in informiranja javnosti zasledimo v Škofji Loki v avgustu 1941. Tedaj je Svetko Kobal-Florjan napisal več tekstov, v katerih je razkrinkaval prave namene okupatorja. Pregledal jih je Lojze Kebe, sekretar PK za Gorenjsko. To so razmnožili na stroju. Pomladi 1942 je začela delati tehnika v Loški četi. Organiziral jo je Niko Kavčič-Gorazd iz Škofje Loke. Pohod Druge grupe odredov čez Gorenjsko na Stajersko poleti 1942 je močno odjeknil tudi zaradi množice letakov, ki jih je razmnožila njihova ciklostilna vojaška tehnika. Avgusta tega leta je prišel na Gorenjsko Adolf Arigler-Bodin z nalogo organizirati in voditi tiskarstvo na Gorenjskem. Imel je že izkušnje v ilegalnem tisku in ob njem in ob Niku Kavčiču so pridobili znanje še drugi. Pomladi 1943 se je partizanski tisk še bolj razširil. To ni slučajno, saj se je prav v tem času bila bitka, kdo bo mobiliziral: okupator ali OF. Tisk je v tem odigral zelo pomembno vlogo. Tedaj je delala poleg tehnike PK KPS za Gorenjsko, ki je zrasla iz Tehnike Poljskega bataljona, še Rajonska tehnika na Primoževi žagi v Škofji Loki, kjer je delal Miloš Zihnerl-Prešeren, in Rajonska tehnika za Selško dolino v Davči.

V letu 1944 so nastale tri nove tiskarne: JULIJA, TRILOF in DONAS. Prva je nosila ime partizanske tiskarne Naste Sešek-Julije iz Medvod. Druga je vezana na čas nastanka. Tri leta OF; od tu so vzete črke za njeno ime. Tretja pa je dobila ime po konstruktorju vseh treh tiskarn Edu Bregarju-Donu in Nastji Sešek-Juliji (DO + NAS). Tiskarna Julija je začela delati marca 1944. Podrejena je bila PK KPS za Gorenjsko, Belogardisti

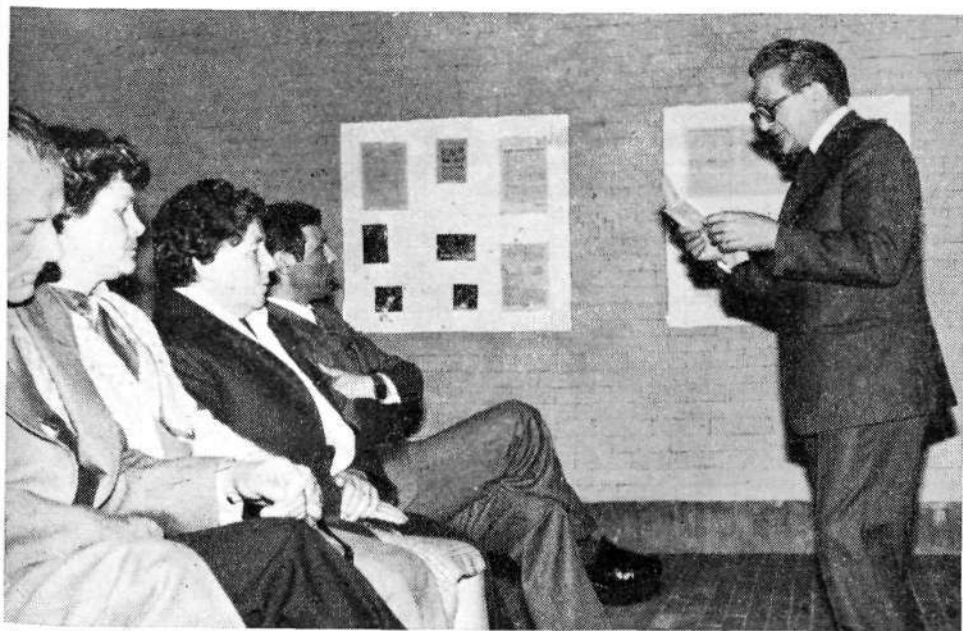
so jo uničili avgusta istega leta in z njo ves arhiv. Delala je nekaj časa nad Logom, potem pa nad Brodemi, v Poljanski dolini. Tiskarni Trilof in Donas sta bili sprva v Ločniški grapi. Da ne bi ob napadu sovražnik obe uničil, so septembra 1944 leta Trilof preselili v Davčo, dva meseca kasneje pa še Donas na Jelovico v bližino Drazgoš. Julija je znana po tiskanju Pesmi Mateja Bora v mesecu juliju 1944. Razen treh primerkov, je bilo vse uničeno. Trilof je, kot je bilo že omenjeno, natisnila decembra 1944 Prešernovo Zdravljico. Donas pa je pomembna, ker je lahko tiskala vse formate.

Iz leta 1944 moramo omeniti še Rajonsko tehniko v Veštrskem mlinu, ki je nesrečno končala 8. februarja 1944 po slabem mesecu dela. Njeno nadaljevanje pomeni Tehnika T. I. A., ki je delala od septembra 1944 v Martinj Vrh. Potem se je preimenovala v BENKO, po ilegalnem imenu ing. Bena Anderwalda, ki je zgorel v Veštrskem mlinu. Po Silvij Janča, ki je tudi zgorela v mlinu, je dobila ime tehnika pod Ocvirkam v Davči; to je bila DARJA. Blizu Rudnega je delovala tehnika III. A. za okraj Selca. Novembra tega leta je dobila ime DRAVA.

Poleg navedenih so delovale še tehnike posameznih vojaških enot. Tehnika Gorenjskega odreda, kasneje pa Škofjeloškega je bila v Martinj Vrh pod šolo. Od tod je ohranjenih več števil »Gorenjskega partizana«, glasila Gorenjskega odreda. Zaporednost datumov kaže, da je izhajalo razmeroma redno. Prešernova brigada je objavljala »Gorenške fante«. XXXI. divizija je imela »Triglavske odmeve« itd. Svoja glasila so imele celo posamezne tiskarne. Izredno umetniško kvaliteten je »Stenski časopis« Pokrajinske tehnike za Gorenjsko v Davči. Loškemu muzeju ga je podaril njegov sooblikovalec Adolf Arigler-Bodin. Trilof je imela »Naš krog«, Donas pa »Naši utrinki.«

Kvaliteta tiska se je izredno zboljšala zlasti po ustanovitvi posameznih oddelkov pri Pokrajinski tehniki za Gorenjsko. To so bili: Oddelek za tisk, grafični atelje, fotooddelek, strojni, nabavni in kolportažni oddelek. Samo bežno smo prikazali dogajanja na tako imenovani »drugi fronti«, kot partizanski tisk upravičeno tudi imenujejo, ki pa kažejo da je bilo možno organizirati in delati le ob visoki narodni in delavni zavesti partizanov — tiskarjev.

Vinko Demšar

Adolf Arigler-Bodin (vodja Pokrajinske tehnike za Gorenjsko) odpira razstavo »Partizanski tisk na Škofjeloškem«

Na področju sedanje občine Škofja Loka se je že avgusta 1941 pojavil prvi letak in veliko število lističev z bojnimi parolami, ki so jih spontano natiskali takratni mladi aktivisti pod vodstvom Svetka Kobala. Pozno jeseni 1942 je začela delovati tehnika Poljanskega bataljona. Obseg je bil približno takšen kot drugod na Gorenjskem. Leta 1942 je škofjeloško območje postalo najpomembnejši izdelovalec partizanske literature na Gorenjskem, že pred poletjem 1943 sta delovali dobro organizirani tehniki: pri Pokrajinskem komiteju KPS za Gorenjsko, ki jo je vodil Edo Bregar-Don in tehnika v sami Škofji Loki kjer je delal Miloš Ziherl-Prešeren. Od poletja dalje, zlasti pa v letih 1944-45, je postalo škofjeloško območje glavno oporišče partizanskega tiska na Gorenjskem. V začetku leta 1944 je bila ustanovljena Pokrajinska tehnika za Gorenjsko, ne kot tehnika, ki razmnožuje gradivo, temveč kot organizacijski center, nekakšna — da uporabim izraz polpretekle dobe — generalna direkcija tehnik in tiskarn na Gorenjskem.

To organizacijsko središče je usmerjalo razvoj vseh tehnik in tiskarn, organiziralo tiskanje, razmnoževanje in razpečevanje literature, organiziralo nabavno službo. Ob tem se je razvila cela vrsta dejavnosti, rojevale so se pobude in ideje, kako še bolj razviti in obogatiti gorenjski partizanski tisk. Neugnani, že pokojni Edo Bregar-Don, se je zavzel in osnoval tri tiskarne: *Trilof*, ki je bila ustanovljena ob tretji obletnici OF, *Julijo* in *Donas*. S širjenjem mrež ciklo-

stilnih tehnik se je ustvarjala in dvigala kvaliteta dela. Kdo ne pozna ciklostilirane knjige. »Zgodovina VKP (b)«, ki je vzor kvalitetnega dela v tedanjih razmerah. Uvodni napis »Čuvaj to knjigo kot svojo glavo in puško« že sam po sebi izpričuje naš odnos do pisane besede, ki je bilo zelo pomembno orožje v boju za svobodo.

V tiskarni Julija so bile avgusta 1944 natisnjene lirske pesmi Mateja Bora: »Nini«, ki pa so žal razen nekaj izvodov padle okupatorju v roke. Natiskana je bila bogato ilustrirana Prešernova »Zdravljica«. Značilno je, da so široko razmnoževali in tiskali gradivo, ki ni bilo namenjeno tekoči politični propagandi: šolske učbenike, pesmarice in podobno. Vse to priča, da je v krutem vojnem času dobila poseben pomen tudi kultura, kar vzbuja splošno pozornost ne samo pri nas, ampak tudi na tujem.

Končno ne smemo prezreti dejstva, da je bila na ozemlju, ki so ga Nemci imeli za sestavni del nemškega rajha, zgrajena partizanska električna centrala, ki je oskrbovala z energijo Pokrajinsko tehniko in posebno radio poslušalnico. V Pokrajinski tehniki se je z elektriko napajala tudi fotografska in mehanična delavnica. V grafičnem ateljeju so izdelovali štipiljke za vse vojaške in politične forume, linoreze in grafično opremo; februarja 1945 pa so v osvobojenem Cerknem organizirali celo razstavo partizanskega tiska na Gorenjskem.

Adolf Arigler-Bodin